

POGÁNY ÁGNES

AZ OSZTRÁK–MAGYAR BANK FELSZÁMOLÁSA

Az 1878-ban létrehozott Osztrák–Magyar Bank az Osztrák–Magyar Monarchia közös jegybankja volt, melynek kizárólagos joga volt az egész birodalomban a bankjegykibocsátás. Bár a Bank nem alkotta részét a Kiegyezésnek, léte, működése mégis ezen alapult. A központi bank dualisztikus felépítése nyilvánult meg abban, hogy Bécsben és Budapesten két egyenrangú Főintézetet állítottak fel, mindkettő élén az uralkodó által kinevezett kormánybiztos állt. A Főintézetek önállóan dönthettek a rendelkezésükre bocsátott hitelkeretek felhasználásáról, míg a banki politika alapvető meghatározóiról (kamatok, devizapolitika) a bécsi Főtanács döntött, melynek tagjait mindkét birodalomfél legtekintélyesebb gazdasági szakemberei közül választották.

Az Osztrák–Magyar Bank az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági közösségének nemcsak jelképe volt, hanem az egykori birodalom régiói közötti gazdasági együttműködés talán leghatásosabb ösztönzője, támogatója is egyben. Az Osztrák–Magyar Bank érdeme volt az, hogy az aranyra nem konvertálható korona valuta értékét 1914-ig meg tudta őrizni, s aranyparitása körül alakult ekkoriban árfolyama. Az egész birodalomban egységes kamatokat alkalmazott, s ennek igen fontos szerepe volt abban, hogy egységes pénz- és tőkepiac, korszerű bankrendszer alakult ki a Monarchiában. Kállay Tibor, a huszas évek magyar pénzügyminisztere sokak véleményét fogalmazta meg, amikor a legjobban működő közös intézménynek nevezte.¹

Bár a magyar közvélemény a Kiegyezés óta erősen megosztott volt a közös jegybank megítélésében, az önálló magyar bank körüli viták elültek már az első világháború idején. Akkor pedig, amikor végképp megpecsételődött az Osztrák–Magyar Bank sorsa, nem akadt Magyarországon olyan politikus, vagy gazdasági szakember, aki ne érezte volna veszteségnek a nagy nemzetközi tekintéllyel rendelkező intézmény megszüntetését.

Az Osztrák–Magyar Bank felszámolása voltaképpen két szakaszban történt; először darabokra szakították, de még tovább működött, majd csak ezt követően, a kész helyzetet már csak mintegy szentesítve mondta ki ügyében a végső szót a békekonferencia.

1. A szétszakíttatás: 1918. október – 1919. szeptember

2. A felszámolás: 1919. szeptember – 1922. május

Alkalmazkodás az új feltételekhez

1918 turbulens őszén a pénzügyi kérdések is a napi politika részévé lettek. Az önállósuló nemzetiségek az elszakadás deklarálását követő napokban némi

kezdeti habozás után hozzáálltak önálló pénzügyi rendszerük kiépítéséhez, melynek talán legfontosabb eleme a nemzeti szuverenitás szerves részének tekintett nemzeti jegybank és a nemzeti pénznem megteremtése volt. Ezen törekvések gyakorlati következménye pedig az Osztrák–Magyar Bank bankjegy monopóliumának megsértése, a bankfiókok tevékenységének korlátozása, majd államosítása az újonnan létrejövő vagy területüket Ausztria és Magyarország rovására növelő államokban, végül a közös jegybank felszámolásának követelése a párizsi békekonferencián.

Alois Rasin, az új Csehszlovákia pénzügyminisztere, a prágai Csehszlovák Nemzeti Bizottság tagja, akit mellesleg a háború alatt Bécsben hazaárulásért halált ítélték² első hivatali teendőjének tartotta, hogy a fegyverszünettel kapcsolatos tárgyalások miatt Párizsban tartózkodó Benest felkérje, a győztes nagyhatalmaknál kezdeményezze egy, az Osztrák–Magyar Bankot ellenőrző nemzetközi bizottság felállítását. Rasin elképzelései szerint a bizottság feladata a fedezetlen bankjegykibocsátás megakadályozása, vagyis az osztrák és a magyar kormánynak való jegybanki hitelnnyújtás megtiltása lett volna.³ Javaslatát azonban nem kapott támogatást Párizsban.

Az Osztrák–Magyar Bank vezetése igyekezett a tőle telhető rugalmassággal alkalmazkodni az új helyzethez. Annak reményében, hogy az OMB tevékenységét az újonnan létrejövő államokban tovább folytathatja, a Bank vezetősége – hosszas belső viták eredményeképpen – bizonyos engedelményekre szánta el magát. Első lépésként engedélyezte, hogy a Bank prágai fiókja főintézeté alakulhasson át.⁴ Ez a csehek régi követelése volt, a Bank alapszabálya azonban, a szigorúan dualisztikus felépítésnek megfelelően, csak két főintézet felállítását tette lehetővé, egyet Bécsben és egyet Budapesten. Hajlandónak mutatkoztak az alapszabály túllépésére más kérdésekben is. A Bank Igazgatótanácsa azon az állásponton volt, hogy a Monarchia szétesése, illetve az utódállamok megalakulása következtében az új államokat is megilletik mindazon jogok, amelyeket a volt birodalom két kormánya élvezett az Osztrák–Magyar Bankkal szemben.⁵ Ennek megfelelően jártak el akkor, amikor elfogadták az új nemzetek kormánybiztosainak kinevezését a Bankhoz. A bankstatutum eredetileg két kormánybiztos működését tette lehetővé, akik az osztrák, illetve a magyar kormányt képviselték a Bank vezetőségében, és vétőjoggal rendelkeztek. Az utódállamok kormány megbízottjainak kinevezése 1920 nyaráig fokozatosan megtörtént, s ekkor nyolc állam képviselője foglalt helyet a Bank vezetőségében.⁶

Kormánybiztosok az Osztrák–Magyar Banknál, 1920 június⁷:

Csehszlovák:	dr. Josef Hladky (elődje: dr. Vladimír Vanicek)
Jugoszláv:	dr. Friedrich Ploj
Lengyel:	dr. Wilhelm Binder (elődje: dr. Nathan Loewenstein von Opoka)
Magyar:	Walkó Lajos (elődje: dr. Beck Lajos)
	Helyettese: dr. Márffy Albin (elődje: Walkó L.)
Nyugatukrán:	dr. Jaroslaus Wolanskyj (elődje: Anton Ritter Lukvon Lukaszewicz)
Olasz:	dr. Josef Luxardo
Osztrák:	dr. Gustav Ritter von Thaa
	Helyettese: dr. Hermann Schwarzwald (elődje: dr. Wilhelm Brauneis)
Román:	dr. Gregor Hostiuc

A kormánybiztosok megjelenése végül is nem felelt meg a hozzá fűzött várakozásoknak, ahelyett, hogy segítette volna az utódállamok kormányaival folytatott tárgyalásokat, a kompromisszumos megoldásokat, inkább újabb konfliktusforrást teremtett. A kormánybiztosokon keresztül az utódállamok ugyanis lehetőséget kaptak arra, hogy közvetlenül beavatkozhassanak a Bank minden egyes döntésébe, s a vétójog révén akár meg is akadályozhassák a számukra hátrányosnak tűnő határozatokat. Így például az 1920. június 2-án megtartott közgyűlésen a cseh kormánybiztos vétója megakadályozta az 1919. évre kifizetendő osztalék megszavazását. A cseh pénzügyi kormányzat véleménye szerint ugyanis egy felszámolás alatt álló intézmény nem fizethet osztalékot, mert az egyrészt csökkentené a felosztható vagyon összegét, másrészt az osztalék kifizetése újabb lökést jelentene az inflációs folyamatban. A közgyűlésen kibontakozott vitában mind a részvényesek képviselői, mind a Bank vezetősége azon az állásponton volt, hogy a felszámolás még ténylegesen nem kezdődött meg (a Jóváítéleti Bizottság csak ezt követően nevezte ki a felszámoló biztosokat), továbbá a békeszerződés nem tiltotta meg az osztalék kifizetését, végül az 5%-os osztalék összege (6,3 millió korona) elenyésző a több milliárdos pénzforgalomhoz képest, tehát nem lehet kimutatható hatása az inflációra. Mindezek alapján tehát nem indokolható az osztalék kifizetésének tilalma. A cseh kormánybiztos mindezek ellenére fenntartotta vétóját, s ezzel megakadályozta az 1919. évi osztalék kifizetését,⁸ annak ellenére, hogy az Osztrák–Magyar Banknak nagyon sok cseh nemzetiségű részvényese volt, többségük kis pakett birtokosa.

Az Osztrák–Magyar Bank bécsi központjának legfőbb törekvése az volt a fegyverszünetet követő hónapokban, hogy a bank működése fenntartható legyen a széthullott birodalomból kialakuló államokban is. A közös valuta és a közös jegybank megőrzése volt az a cél, amelynek érdekében áldozatokra is kész lett volna. A csehszlovák kormány kezdetben hajlandónak mutatkozott a jegybank közösség fenntartására, de az együttműködést feltételekhez kötötte. A már említeteken kívül (a prágai főintézet felállítására, illetve csehszlovák kormánybiztos kinevezése) a kívánatos antiinflációs politika érdekében követelte a hadikölcsön kötvényekre nyújtott jegybanki lombardhitelek megszüntetését, valamint azt, hogy a Bank csak az összes utódállam beleegyezésével adhasson kölcsönt bármelyik kormány részére.⁹ Az állam által kibocsátott hadikölcsön kötvényekre nyújtott jegybanki hitelek a háború finanszírozásában igen fontos szerepet játszottak, egyes források szerint így módon fedezték a hadikiadások 53%-át.¹⁰ 1918 végén pedig különösen nagy arányokat öltött a hadikölcsön lombard iránti igény az Osztrák–Magyar Bank fiókjainál, s mivel a két hadviselő állam garanciát nyújtott a Banknak a hadikölcsön zálogra nyújtott hiteleinél bekövetkező esetleges veszteségekre, ezért a hitelbírálat sem volt ekkor már minden esetben elég szigorú, s a Bank meglehetősen nagyvonalúan hitelezett ezen állami értékpapírokra. Hasonló volt a helyzet a közvetlenül a kormányoknak folyósított kölcsönök esetében. Az osztrák és a magyar kormány, valamint az Osztrák–Magyar Bank között 1915. július 15-én létrejött megállapodásnak megfelelően a Bank rendszeresen (évente több alkalommal) 1,5 milliárd korona kölcsönt nyújtott a két kormánynak (kvótaarány szerint megosztva), adóslevelek ellenében.¹¹ Ezeket a kölcsönöket a csehszlovák tiltakozás ellenére még 1918 végén is folyósította a Bank, így például a Károlyi-kormánynak is rendelkezésére bocsátották a kvótaarányosan járó 546 millió koronát. Az

adott politikai és gazdasági helyzetben sem az osztrák, sem a magyar kormány nem mondhatott le ezekről az összegekről. Az említett csehszlovák követeléseket a Bank vezetése mindezek következtében teljesíthetetlennek találta, és a csehszlovák pénzügyi kormányzattal folytatott tárgyalások során nem sikerült e kérdésekben kompromisszumra jutni. Bár Bécs és Budapest még 1920 és 1921 folyamán is támogatta volna a Bank közös működésének fenntartását, e törekvések hajótörést szenvedtek az új államok ellenvéleményének zátonyán.

A jegybank és valutaközösség felszámolása

Bár a zágrábi Nemzeti Tanács nyilatkozata nem volt ellenséges az Osztrák–Magyar Bank iránt, már 1918 novemberében arról érkeztek hírek Bécsbe és Budapestre, hogy a Bank privilégiumát sértő intézkedéseket hoztak a Szerb–Horvát–Szlavón Királyságban. A Bank képviselője zágrábi tárgyalásainak eredményeképpen a jugoszláv kormány állami felügyelet mellett engedélyezte a szlovéniai és horvátszági fiókok zavartalan működését, s megállapodtak egy jugoszláv kormánybiztos kinevezéséről is. 1919 elejétől azonban ismét korlátozták a Bank tevékenységét. A bankfiókokat zár alá vették, és január 8-án megkezdődött a bankjegyek bélyegzővel való elkülönítése, ekkor még csak statisztikai indokokra hivatkozva, 1919. november 5-én pedig már a tényleges lebélyegzés is megindult. A korona lebélyegzése, melyet aztán a békeszerződés is előírt, voltaképpen a pénz közös forgalmát szüntette meg, és a nemzeti bélyegző a nemzeti pénznemet hozta létre, az önálló pénzkibocsátás lehetőségét teremtette meg. A lebélyegzést követően Jugoszláviában megtiltották a bélyegzővel nem rendelkező bankjegyek (vagyis az osztrák–magyar korona) használatát, majd hozzákezdtek a pénzforgalom egységesítéséhez, 4:1 arányban váltva át a koronát dínárra.¹²

Csehszlovákia is 1918 végén kezdett hozzá önálló pénzügyi rendszerének kiépítéséhez. Rasin pénzügyminiszter visszaemlékezései szerint ennek oka az volt, hogy a csehszlovák kormány kívánságait az OMB nem teljesítette. A csehszlovák pénzügyi kormányzat megalakulásától kezdve szigorú deflációs politika hívének mutatkozott, s már ezért sem érthetett egyet a hadikölcsön kötvényekre nyújtott jegybanki hitelekkel, még kevésbé a közvetlenül a kormányoknak folyósított OMB kölcsönökkel. A prágai kormány azért is ellenezte a hadikölcsön lombardot, mert nem akarta átvállalni osztrák, illetve magyar elődeitől azt a garanciát, melynek révén a Banknak e hitelfajtánál előálló veszteségek esetén kárpótlást ígértek. Miután az OMB a már említett okok miatt nem volt hajlandó e hitelfajtákat megszüntetni, Rasin pénzügyminiszter 1919. január 8-án megtiltotta az OMB csehszlovák területen levő fiókjainak a hadikölcsön kötvényekre folyósított lombardkölcsönt.¹³

Az Osztrák–Magyar Bank és a prágai kormányzat viszonyát tovább rontották a Bank kormánykölcsönei. Rasin visszaemlékezései szerint akkor született meg a döntés az önálló jegybankról és valutáról, amikor az OMB nemcsak a szokásos 1,5 milliárdos kölcsönt utalta ki, de 1918 október végén, a csehszlovák tiltakozás ellenére, megszavazta a Lamasch kormány 2 milliárdos hitelkérelmét is.¹⁴ Az Osztrák–Magyar Bank krónikása azonban nem ennek tulajdonítja a különválásról szóló döntést, hanem már korábban elhatározott s aprólékosan kitervelt lé-

péssorozatnak tartja az önálló csehszlovák pénzügyi rendszer kiépítését.¹⁵ Tény azonban, hogy 1918 novemberében Prágában hozzákezdtek a valutalebélyezés előkészületeihez. November 14-én utasították az OMB fiókjait a folyószámlák zárolására. Az Osztrák–Magyar Bank bankjegy privilégiumának Csehszlovákia területén való megszüntetését jelentette az az intézkedés, mely a Böhmische Landesbankot bankjegymissziós joggal ruházta fel 1918. november 19-én.

Az osztrák–magyar korona bankjegyek lebélyezéséről intézkedő rendelet 1919. február 25-én jelent meg, s ennek előkészítéseként ugyanezen a napon rendeleti úton zárolták a folyószámlákat, megtiltották a külföldről való pénzáttalálásokat, valamint az esedékes kincstárjegyek beváltását.¹⁶ A volt közös jegybank már másnap, február 26-án táviratban tiltakozott alapszabályában rögzített jogainak megsértése miatt. A csehszlovák pénzügyminiszter válaszában a már ismertetett álláspontot ismételte, elfogadhatatlannak tartva a Bank államkölcsönökkel kapcsolatos gyakorlatát, a pénzforgalom állandó növelése miatt pedig egyenesen azzal vádolta meg az Osztrák–Magyar Bankot, hogy szándékosan rongja a korona értékét.¹⁷ A lebélyezés március 3-tól 9-ig tartott, s bár elvileg nemzetiiségi alapon (csak a cseh és szlovák koronatulajdonosok javára) vagy területi alapon is végre lehetett volna hajtani, a kormány végül az utóbbi mellett döntött, így minden Csehszlovákia területén élő bankjegytulajdonos becserélhette pénzét nemzeti jellel ellátott koronára. A pénzcseré során a lebélyezett bankjegyek felét 1%-os kamatozású kényszerkölcsönként visszatartották, az inflációt mérséklő hatást várva az intézkedéstől. Jugoszláviához hasonlóan, Csehszlovákiában sem bélyegezték le a 25 és 200 koronásokat (csak egyik oldalukon nyomott, úgynevezett fehér pénzek), valamint az 1918 szeptemberében kibocsátott 10 000 koronást sem, melynek már emissziója ellen is tiltakozott a csehszlovák pénzügyi kormányzat. 1919. március 10-től Csehszlovákiában csak a lebélyezett pénzjegyek számítottak hivatalos forgalmi eszközöknek, melyeket kényszerforgalmú államjegyeknek minősítettek.¹⁸ Az Osztrák–Magyar Bankkal való szakítást a március 6-i rendelkezés tette teljessé, mely létrehozta a Pénzügyminisztérium egyik osztályaként működő és a központi bank szerepkörét ideiglenesen betöltő Bankhivatalt. Az Osztrák–Magyar Bank fiókjait kisajátították, munkatársainak többségét az új Bankhivatal alkalmazta. Április 10-én került sor az új pénznem, a csehszlovák korona (szokol) bevezetésére.¹⁹

Ausztriában 1919. február 27-én adták ki a lebélyezésről intézkedő rendeletet, március 25-én pedig a német–osztrák koronáról szólót, mely az új pénznem értékét a régiével azonosan állapította meg, az Osztrák–Magyar Bank jogait pedig változatlanul hagyta.²⁰

Lengyelországban nem volt lebélyezés. 1919. március 23-án a Minisztertanács határozat alapján zár alá vették a Bank lengyel területen fekvő tulajdonát, és 1920. március 24-én elrendelték az osztrák–magyar korona lengyel márkára való átváltását.²¹

Romániában több egymást követő felülbélyegzési rendelet után, 1920. augusztus 12-én cserélték be az osztrák–magyar koronát leire (1000 Lei=300 korona arányban).²²

Magyarországon, Ausztriához hasonlóan, zavartalanul folytathatta tevékenységét az Osztrák–Magyar Bank. A Tanácsköztársaság alatti államosítást nem számítva, az egymást váltó kormányok nem korlátozták működését. A Károlyi

kormány által eredetileg 1919 márciusára kitűzött korona felülbélyegzést elsodor-
ta a proletárdiktatúra kikiáltása, így arra csak egy évvel később, 1920. március 19
– április 11. között kerülhetett sor. Az eljárás során, hasonlóan a többi utódállam-
hoz, szigorú postai- és határellenőrzést rendeltek el²³, a bankjegyek becsempészé-
sének megakadályozása végett. A lebélyegzésre bemutatott bankjegyek értékének
50%-át kényszerkölcsönként az államháztartás vette igénybe, melynek ellenében
4%-os kamatozása, át nem ruházható állami kötvényeket kaptak a bankjegyek tu-
lajdonosai²⁴. A lebélyegzett bankjegyek újonnan kibocsátott magyar koronára va-
ló becserélése az 1921 augusztusában felállított Állami Jegyintézet, az ideiglenes
jegybank feladata lett.

1919 elejétől fennakadásokat okozott a Bank működésében, hogy megsza-
kadtt a kapcsolat a demarkációs vonalak mögé került fiókokkal. A bankfiókok tu-
datosan készültek a megszállásra, az értékeket az esetek többségében sikerült Bu-
dapestre vagy egy biztonságosabbnak tűnő közeli nagyvárosba szállítani. A meg-
szálló cseh, román, szerb csapatok nem tartották tiszteletben az OMB-re vonatko-
zó jogszabályokat, a fiókok épületeit nem egy esetben kisajátították, a tisztviselő-
ket az utcára rakták.²⁵ A temesvári fiók egész bűnlajstromot állított össze arról,
hogy a szerb és francia hatóságok hányszor és hogyan sértették meg az OMB sza-
badalmát.²⁶ A menekülők tízezrei között ott voltak a Bank tisztviselői, altisztjei is.

Az Olaszország által megszállt területeken levő bankfiókok még a meg-
szállás előtt beszüntették működésüket. Az olasz kormány e területen is megszü-
ntette az osztrák–magyar korona forgalmát, s elrendelte átváltását olasz lírára,
1000 korona=40 líra árfolyamon. A trieszti, bolzanoi és goriziai bankfiókok egy-
szerű adásvétel útján kerültek az olasz jegybank, a Banca d'Italia tulajdonába.²⁷

Az Osztrák–Magyar Bank felszámolása

A Bank felszámolásáról hivatalosan a Saint Germain-en-Lay-i osztrák bé-
keszerződés rendelkezett. A békedelegációban a Bankot Max Rapp vezértitkár
(Generalsekretär) képviselte, de jelen volt dr. Viktor Brauneis miniszteri tanácsos,
osztrák kormánybiztos és a bécsi nagybankok megbízottai is.²⁸

A békeszerződés tervezetének átnyújtását követően, 1919. július 25-én az
Osztrák–Magyar Bank vezetése levelet írt Paul Dutasta nagykövetnek, a békekon-
ferencia főtitkárának, melyben felhívták figyelmét arra, hogy az átadott tervezet
szövege alapjaiban sérti a Bank privilégiumát. Lehetőséget kértek arra, hogy a
Bank saját delegációt küldhessen a béketárgyalásokra, mivel az OMB érdekeit
egyik állam sem képviselheti ott. Amennyiben a külön képviselőt nem engedé-
lyeznék, akkor pedig a Bankról rendelkező 202. cikkelyt (a végleges szövegben
ez a 206. c. lett) vegyék ki a békeszerződésből, s az Osztrák–Magyar Bank sorsá-
ról a Jóváéíteli Bizottság vagy esetleg más különbizottság döntsön később.²⁹ A le-
véllal sem tudtak azonban engedményt elérni.

A békeszerződés tervezetre adott osztrák válasz (ezt 1919. július 20-án
nyújtották át) tartalmazta a Bank vezetőségének a tervezettel kapcsolatos állás-
pontját is. Itt is hangot adtak annak a meggyőződésüknek, hogy a tervezet nagy
mértékben csorbitja a Bank jogait. Nehezményezték, hogy a megfogalmazás sze-
rint „Az Osztrák–Magyar Bank felszámolásának műveletei az Ausztriával kötött

Békeszerződés aláírását követő napon kezdődnek.” A Főtanács véleménye szerint a központi bank egyik napról a másikra való felszámolása súlyos gazdasági válságot eredményezne, ezért azt kérték, hogy a likvidáció kezdete 1920. január elsejére legyen halasztható (ekkor járt le ugyanis az OMB privilégiuma). Elfogadhatatlannak tartotta a Bank azt is, hogy a békeszerződés egyedül Ausztria és Magyarország köteleességévé tette a külföldön levő korona bankjegyek tulajdonosainak kártalanítását, holott az összes utódállamnak kellett volna azokért egyetemleges kötelezettséget vállalnia.³⁰

Az Osztrák–Magyar Bank alapszabályának 107. §-a értelmében a Bank a bankjegy monopólium lejárta után is tovább folytathatja a bank- és jelzáloghitellel kapcsolatos üzleteit. Az OMB ezen jogát 1892-ben, a valutareform idején pénzért vásárolta meg az államkincstártól. A békeszerződés által előírt teljes felszámolással a Bank elveszítette ezen jogát is. A bank olyannyira fontosnak tartotta ezen joga érvényesítését, hogy még 1920. december 18-án tartott rendkívüli közgyűlésén is határozatot hozott a bank- és jelzálogüzlet fenntartásáról a bankjegykibocsátási monopólium megszüntét követően. Az elképzelések szerint az így megőrzött Bank lett volna az a csfraitézmény, melyből később az új osztrák, illetve magyar központi bankot létre lehetett volna hozni.³¹

Az Osztrák–Magyar Bank tiltakozása természetesen pusztába kiáltott szó maradt, s az 1919. szeptember 10-én aláírt osztrák békeszerződés változatlan formában ismételte meg a Bank által kifogásolt pontokat. Ugyanakkor sok szempontból már csak a kész tényeket rögzítette, amikor kötelezte a volt Monarchia területén megalakult utódállamokat a bankjegyközösség megszüntetésére. Az utódállamok kötelesek voltak a békeszerződés aláírását követő két hónapon belül a korona bankjegy felülbélyegzésére, és egy naptári éven belül a bankjegycserére. Mint láhattuk, ezek a műveletek 1919 őszén már majdnem minden utódállamban megkezdődtek, sok országban pedig már lezajlottak. A bevont bankjegyeket az utódállamok kötelesek voltak a Jóvátételi Bizottságnak átadni.³²

A békeszerződés különbséget tett az OMB által 1918. október 27. előtt illetve az ezt követően kibocsátott bankjegyek között, és csak az előbbiekre ismerte el az összes utódállam kötelezettségét. Az október 27. után kibocsátott bankjegyekért az osztrák és a magyar állam volt köteles beváltási garanciát vállalni. Az Osztrák–Magyar Bank vezetése ez utóbbi megkülönböztetést értelmetlennek és technikailag megoldhatatlannak tartotta.³³ A megkülönböztetés alapjául a Bank of England emissziós gyakorlata szolgált, ahol a bankjegyeken mindig feltüntették a kibocsátás időpontját, s a Bankba visszakérülő bankjegyeket megsemmisítették. Az OMB gyakorlata azonban az volt, hogy a bankjegyek mindaddig forgalomban maradtak, amíg teljesen el nem használódtak, így utólag nem lehetett megállapítani a kibocsátás pontos időpontját.

A békeszerződés más pontjai is arról árulkodtak, hogy megfogalmazói egyáltalán nem ismerték az OMB helyzetét, tevékenységét, jogait. A Bankot az állami intézmények közé sorolták, amikor a többi közös intézménnyel együtt felszámolásra ítélték. A valóság azonban ezzel szemben az volt, hogy az Osztrák–Magyar Bank magánjogi társaság (részvénytársaság) volt, melyet a Monarchia bankjegykibocsátási monopóliummal ruházott fel.

Az 1920. június 4-én a kis Trianon palotában aláírt magyar békeszerződés Osztrák–Magyar Bankra vonatkozó 189. cikke szó szerint megegyezett az osztrák

diktátum 206. cikkével. A magyar delegáció jegybank szakértője, Popovics Sándor, az OMB egykori kormányzója, nyugalmazott magyar pénzügyminiszter volt.

1920 nyarán, amikor már Magyarországot is érvényes nemzetközi szerződés kötelezte az Osztrák–Magyar Bank felszámolására, az mint közös jegybank már hónapok óta nem létezett. 1919. december 31-én lejárt privilégiuma, ezt követően már csak Bécsben és Budapesten tartotta fenn működését, ám szigorúan elkülönített üzlet- és számlavezetés mellett. Az OMB Osztrák Üzletvezetősége 1922 decemberéig, az osztrák pénzügyi rekonstrukcióig, az önállóan működő Magyar Üzletvezetőség pedig 1921. július 31-ig, a Magyar Királyi Állami Jegyintézet megalakulásáig folytatta tevékenységét.

A békeszerződés tehát jószerivel csak a felszámolás tényét rögzítette, annak módjáról azonban már nem rendelkezett, s nem határozott a talán legkritikusabb kérdésről, az Osztrák–Magyar Bank vagyonának utódállamok közötti felosztási módjáról sem. Ezeknek a bonyolult, számos ország érdekeit sértő kérdéseknek a megoldását a felszámolóbiztosok intézményére bízta. A békeszerződés 189. cikkének 7. pontja kimondta: „A felszámolást a Jóvátételi Bizottság részéről erre a célra kinevezett biztosok végzik. A felszámolás folyamán a biztosoknak a Bank alapszabályait és általában a Bank üzletvezetésére vonatkozó szabályzatokat kell szem előtt tartaniok, amennyiben a jelen cikk rendelkezéseivel nem ellenkeznek. Ha a felszámolásra irányadó jogszabályok értelmezése iránt kétségek támadnak, akár a jelen cikkekben, akár a Bank alapszabályaiban foglalt rendelkezésekről van is szó, a vitás esetben vagy a Jóvátételi Bizottság vagy a Bizottság által kinevezett döntőbíró határoz. A határozat ellen fellebbezésnek nincs helye.”³⁴

A felszámolóbiztosok kinevezése igen sokáig elhúzódott, a Jóvátételi Bizottság csak 1920. július 20-án jelölte ki Edmond A. Whitman, dr. Giuseppe Luxardo (aki egyben az OMB olasz kormánybiztosa is volt), valamint Alexander Zeuceanu urakat. Az utódállamok közötti, időnként áthidalhatatlannak tűnő nézeteltérések következtében azonban 1921 elején lemondott Whitman, helyére 1921. február 28-án Gilbert de Monès del Pujolt nevezték ki.³⁵

A felszámolási tárgyalások 1920 augusztusában, közel egy évvel az osztrák békeszerződés aláírása után, kezdődtek csak meg. Az utódállamok közötti alapvető érdekellentétek már az első megbeszélések során nyilvánvalóvá váltak, a leginkább vitatott kérdés a vagyon felosztásának módja volt. Az újonnan létrejött nemzetállamok ugyanis minél előbb autonóm gazdaságpolitikát, s ehhez új központi bankot szerettek volna, s már csak ezért is igényt tartottak a volt közös jegybank vagyonának és érckészletének megfelelő hányadára. Nem akarták viszont magukra vállalni a volt Monarchia államadósságát, különösen nem a háborút finanszírozó hadikölcsön kötvényeket és kincstárjegyeket.

Míg az új államok az arányos osztozás elvét akarták alkalmazni, Ausztria és Magyarország a területi elvhez ragaszkodott. A békeszerződésekben is alkalmazott elvre hivatkozva (az újonnan megalakult államok területén található volt monarchiabeli vagyontárgyak az érintett új állam tulajdonába kerülnek), az Osztrák–Magyar Bank érckészletének 80%-át Ausztria, 20%-át pedig Magyarország számára követelték. Az osztrák és magyar tárgyalófél (a magyar kormány teljhatalmú megbízottja a felszámolási tárgyalásokon Popovics Sándor volt)³⁶ nem értett egyet azzal sem, hogy a Bank vagyonát az utódállamok között kell felosztani. Álláspontjuk szerint az Osztrák–Magyar Bank nem állami intézmény, hanem a

polgári jog keretébe tartozó részvénytársaság, így felszámolása esetén vagyona a részvényeseket illeti meg. A Bank szabadalma kimondta: „Ha a szabadság nem újíthatná meg, és a két kormány azon jogát, hogy az egész banküzletet a jelzálogosztály kivételével átveszi, megvalósítaná, úgy a kormányok részvényenként 1520 koronát, valamint a tartalékalapnak az egyes részvényesre eső részét, mely a 107. szakasz értelmében a részvényesnek kifizetendő, lefizetni tartoznak és pedig választásuk szerint aranyban vagy pedig az aranyban azon egyenértékében, melyet 1892-ben az érmeegységben megállapított méző alapján az ki fog tenni. Ez a megállapodás arra szolgál, hogy *felszámolás esetén* (kiem. tőlem: P. Á.) a részvényesek igényeit a bank érckészletére ki lehessen elégíteni.”³⁷

A felmerült nézeteltérések tisztázása, illetve a vélemények közelítése végett a felszámolóbiztosok 1921 ősze és 1922 márciusa között három konferenciát hívtak össze. Az 1921 október közepén megrendezett prágai tárgyalások egyik témája az a megoldhatatlannak tűnő feladat volt, melyet a békeszerződés rótt a résztvevőkre, el kellett valahogyan különíteni az 1918. október 27. előtti, illetve az azt követően kibocsátott bankjegyeket³⁸. A csehszlovák kormány fejkvóta megállapítását javasolta, állampolgáronként 500 koronában határozva meg az október 27. előtti kibocsátott bankjegy mennyiségét.³⁹

1922 januárjában elvi megállapodás született az osztozkodás módjáról. Az osztrák és a magyar fél beleegyezett abba, hogy a lebélyegzések, illetve a bankjegycserék során az egyes utódállamok által bevont, majd a Jóvátételi Bizottságnak beszolgáltatott korona bankjegyek összege, illetve ennek 1918. október 27. előtti kibocsátású részének az utódállamok közötti megoszlása alapján fognak osztozni a Bank aktíváin és passzíváin.⁴⁰

Az 1922. március 14-én Bécsben elfogadott jegyzőkönyv végül is, a békeszerződés szellemének megfelelően, figyelmen kívül hagyta az Osztrák–Magyar Banknak és részvényeseinek érdekeit. A megállapodás főbb pontjai a következők voltak:

1. Az utódállamok átveszik a Bank összes kereskedelmi aktíváját és passzíváját, az arany, a valuták és devizák kivételével.
2. Az arany-, a valuta- és devizakészlet a külföldi bankjegytulajdonosok, arany- és valutahitelezők kártalanítására fordítatik.
3. A nemesérckészlet maradványa az utódállamok között kerül felosztásra, annak megfelelően, ahogy 1918. október 27-e előtti kibocsátású bankjegykészletük az összkibocsátáshoz aránylik.
4. A nemesérckészlet által nem fedezett bankjegy tömeget 1918. október 27. utáni kibocsátásnak kell tekinteni.
5. Ezen bankjegyek ellenértékeként Ausztria és Magyarország 2,5–2,5 milliárd aranykoronát bocsát a többi utódállam rendelkezésére.⁴¹ Ennek fejében Ausztriát és Magyarországot felmentették minden más, a felszámolási tömeggel, illetve az utódállamokkal szemben felmerülő kötelezettség alól, és tartozásaikat a Bankkal, illetve a többi állammal szemben törlesztettnek tekintették.⁴²

Az 1922. március 14-i megállapodás talán legfontosabb része az volt, hogy az utódállamoknak sikerült megegyezniük a felosztási kulcsban, melynek alapján az 1918. október 27. előtti kibocsátott bankjegyek mennyiségét is már meg lehetett határozni. A kulcsot a lakosság száma és a begyűjtött, illetve becserélt bank-

jegyek mennyisége alapján számították ki. A tárgyaló felek megegyeztek abban is, hogy az Osztrák–Magyar Bank 1918. október 27. előtt 30 milliárd koronát bocsátott a pénzforgalom rendelkezésére, amiből 1,5 milliárd korona került külföldre⁴³.

1. tábla

Az OMB bankjegykibocsátásának megoszlása az utódállamok között, a bécsi jegyzőkönyv szerint (milliárd korona)⁴⁴:

	Összes bankjegykibocsátás	Ebből 1918. X. 27. előtti
Ausztria	7,428	4
Csehszl.	8,357	6,1
Lengyelo.	2,739	2,15
Magyaró.	8,5	4
Olaszo.	3,5	2,5
Románia	8,717	6,1
Sz. H. Sz.	5,686	4,27
Összesen	44,927	29,12

Ausztria és Magyarország viszonylag csekély eredményeket tudott a többfordulós felszámolási tárgyalásokon elérni. Az Osztrák–Magyar Bank részvényeseinek pedig igen csekély kárpótlással kellett beérniük, nekik jutottak a Bank bécsi főintézetének (Bankgasse), illetve vidéki fiókjainak ingatlanai és berendezései, valamint a bankjegynyomda⁴⁵. Ezeket egyébként később a megalakuló Osztrák Nemzeti Bank a tulajdonosoktól ONB részvényekkel megváltotta.⁴⁶

A részvényesek kismémmizése igen nagy felháborodást váltott ki. A háború kitörését megelőző években a Pénzügyintézetek Országos Egyesülete mozgalmat indított tagjai körében avégett, hogy Osztrák–Magyar Bank részvényeket vásároljanak, ily módon igyekezték a magyar érdekeket képviselni az osztrák és cseh túlsúllyal szemben a Bank közgyűlésein. Akkoriban 14 000 korona volt az OMB részvény árfolyama. 1922-ben viszont mindössze 14 békeértékű koronában szabták meg a kártalanítás részvényenkénti összegét.⁴⁷

Magyarországon nagy indulatokat kavart az is, hogy az ország lemondott 2,5 milliárd aranykoronáról. Popovics Sándor így magyarázkodott: „Ezt az áldozatot meg kellett hoznunk az egyezség érdekében, és meg lesz az az előnye, hogy hamarabb készen leszünk a régi jegybank likvidációjával, amely nélkül sokáig elhúzódott volna, és a halasztás tetemesen csökkentette volna a likvidációs tömeget.”⁴⁸

A felszámoló bizottság és Magyarország közötti szerződés 1922 májusában jött létre⁴⁹. A szerződés szerint a magyar kormány megvásárolta az Osztrák–Magyar Banknak Magyarország trianoni határain belül fekvő telkeit, épületeit és berendezéseit 2 738 232 korona értékben (ld.: 2. tábla).

A vételárát beleszámították abba az összegbe, amely Magyarországot „mint az Osztrák–Magyar Bank jegyeinek tulajdonosát illeti meg, azon a címen, hogy a régi Osztrák–Magyar Monarchiából területeket kapott azon a címen, hogy a nevezetes monarchia összeomlásából keletkezett.”⁵⁰ A szerződés csak a 16 megmaradt vidéki fiókot, illetve azok vételárát sorolta fel, a budapesti Főintézet-

ről 1921 áprilisában külön megállapodás született. A szerződést aláíró Popovics Sándor annak az intézménynek a halálos ítéletét hagyta jóvá, amelynek éveken át kormányzója volt. A Monarchia legjobban működő közös intézménye, melynek talán felszámolása is éppen ezért húzódott a legtovább, 1922-ben már papíron sem létezett.

2. tábla:

Az Osztrák–Magyar Bank felszámolásakor a magyar kormány által megvásárolt bankfiókok vételára (aranykorona)

	ingatlanainak	a bankfiók vételára	berendezéseinek
1. Békéscsaba	221 110		7 626
2. Debrecen	200 832		4 604
3. Eger	44 106		4 969
4. Győr	278 267		18 460
5. Kaposvár	110 698		5 367
6. Kecskemét	125 584		7 297
7. Miskolc	225 384		5 523
8. Nagykanizsa	140 186		5 442
9. Nyíregyháza	193 902		5 633
10. Pécs	219 116		5 632
11. Sátoraljaújhely	265 623		6 029
12. Sopron	120 533		4 598
13. Szeged	150 560		3 890
14. Székesfehérvár	108 264		5 936
15. Szolnok	157 099		6 666
16. Szombathely	74 167		5 129
Összesen	2 635 431		102 801

Forrás: „Szerződés a felszámolás alatt lévő Osztrák–Magyar Banknak a magyar állam területén fekvő telkeinek, épületeinek és berendezéseinek (kivéve a budapesti központi telep telkeit, épületeit és berendezéseit) adás-vétele tárgyában.”

MOL Z4 8. csomó 448/1922 213, 215. oldal.

Jegyzetek

1. OL K 275 PM Kállay iratok. 1. csomó. Kiegészítési tárgyalások, Kállay Tibor kézíratos feljegyzései.
2. Szarka László: Életrajzi jegyzetek. In: T. G. Masaryk: A világforradalom 1914–1918. Európa Könyvkiadó Bp. 1990.
3. Rasin, Alois: Financial policy of Czechoslovakia during the first years of its history. Oxford, 1923. 16.

4. Dr. S. Pressburger: Oesterreichische Notenbank 1816–1966. Geschichte der Oesterreichischen Noteninstituts, Wien 1966. 319–320.
5. Außerordentliche Sitzung der Generalversammlung der Oesterreichisch-ungarischen Bank am 31. Oktober 1919. 23.
6. u. o.
7. u. o. 22. old.
8. XXXIX. regelmäßige Jahressitzung der Generalversammlung der Oesterreichisch-ungarischen Bank am 2. Juni 1920. XXVI–XXVIII.
9. Rasin: id. mű 17.
10. Teleszky János: A magyar állam pénzügyei a háború alatt. Bp. 1927. 418.
11. Popovics Sándor: A pénz sorsa a háborúban. Bp. 1926. 62.
12. Außerordentliche... 23–24.
13. Rasin: id. mű 17.
14. u. o., 20.
15. Pressburger: id. mű 326.
16. u. o. Außerordentliche Sitzung 24–25.
17. Rasin: id. mű 29–31. Außerordentliche Sitzung 25.
18. Rasin: id. mű: 22–28.
19. Außerordentliche Sitzung 25.
20. u. o. 25–26.
21. K. Dierschke–dr. F. Müller: Die Notenbanken der Welt unter besonderer Berücksichtigung der Veränderungen und Neugründungen in der Zeit 1914–1925, und mit dem amtlichen Wortlaut der Notenbankgesetze in Deutschland, England, Frankreich, Rußland und die Vereinigten Staaten von Amerika (Federal Reserve Act). Band I–II. Verlag für Bargeldlose Zahlungsverkehr. Robert Gürgens, Berlin 1926. 359–420.
22. Außerordentliche Sitzung 28.
23. Pesti Napló 1920. március 19.
24. Id.: 1700/1920. sz. M. E. rendelet.
25. OL Z1 46. és 47. csomó vidéki fiókok jelentései 1919 január, február.
26. OL Z1 46. csomó, 1/1919. 14–19.
27. Außerordentliche Sitzung 28.
28. Pressburger: id. mű 337.
29. Außerordentliche Sitzung, Anhang I. Schreiben des Herrn Vizegouverneurs Dr Ferdinand Wimmer an den Generalsekretär der Friedenskonferenz Herrn Paul Dutasta, 37–38.
30. Pressburger: id. mű. 340–341.
31. Außerordentliche Sitzung der Generalversammlung der Oesterreichisch-ungarischen Bank am 18. Dezember 1920. XVII–XVIII.
32. 1921:XXXIII. tv. A Trianonban kötött békeszerződés. 189. cikk. Magyar Tövénytár 1921.
33. Außerordentliche Sitzung...am 31. Oktober 1919. 30–31.
34. 1921:XXXIII. t.–c. 189. cikke.

35. OL Z1 50. csomó 709/2/1921. sz. OMB vezérutkári rendelet és Z4 8. csomó 448/1922. 210.
36. u. o.
37. Jirkovszky Sándor: Az Osztrák–Magyar Monarchia jegybankjának története. Budapest, Athenaeum 1944. 221. és Osztrák–Magyar Bank Alapszabályzat.
38. Pesti Hírlap 1921. október 12.
39. Rasin: id. mű 17.
40. Pesti Napló 1922. január 18.
41. Pressburger: id. mű 342. Dierschke–Müller: id. mű 360–361.
42. Pesti Napló 1922. január 18.
43. Rasin: id. mű 62.
44. u. o.
45. Dierschke–Müller: id. mű 361.
46. Pressburger: id. mű 342.
47. Pesti Napló 1922. március 17.
48. Pesti Napló 1922. március 17.
49. OL Z4 8. csomó, 448/1922. 210–219.
50. u. o. 212.

*Ágnes Pogány: The liquidation
of the Austro-Hungarian Bank*

In the autumn of 1918 financial issues became part of everyday politics. The nationalities of the Austro-Hungarian Monarchy now becoming independent, in the days following the declaration of the separation, set out to build their own financial establishments, the most important element in which was perhaps the establishment of the national bank of issue and the national currency, regarded as integral parts of national sovereignty. The practical consequence of these efforts would be the violation of the banknote monopoly of the Austro-Hungarian Bank, the restriction of the activities, and then the nationalization of the branch offices in the new-born states and then, finally, the demand at the Paris peace conference to liquidate the common central bank.

The leaders of the Austro-Hungarian Bank tried with as much flexibility as they were capable of to adjust to the new situation. Hoping that the Austro-Hungarian Bank would be able to continue its activities in the newly created states, the leadership of the Bank was ready for certain concessions, thus, for instance, agreeing to its Prague branch becoming a Head Office although the fundamental rules of the Bank, according to its strictly dualistic structure allowed only two Head Offices to be set up, one in Vienna and another in Budapest. The leadership of the Bank was also prepared to accept the nomination of the government commissioners of the new nations although the bank statute originally allowed for Austrian and Hungarian government commissioners only. The appearance of the government commissioners, however, did not help the negotiations with the governments of the successor states because, in this way, the successor states, using their right of veto, were able to prevent any decisions that seemed unfavourable for them.

The government of Czechoslovakia was at first willing to maintain the community of the bank of issue, but demanded a stop to the advances the bank of issue gave on war bonds, that the Bank extend loans to any government only with the consent of all the successor states. The leadership of the Bank found these conditions unacceptable. Since no compromise was reached at the talks with the Czechoslovakian financial administration, Prague, like all the other victorious successor states, decided to develop its own independent financial system. The Austro-Hungarian Bank could continue its activities undisturbed in Hungary and in Austria only.

The Bank was officially liquidated by the peace treaty with Austria at Saint Germain-en-Lay, whose regulations ignored both the rights of the Bank and the fact that it was a special, supra-national institution. Although it was not a state organ (a joint stock company), it was classified as a national institution and condemned to be liquidated along with the other Austro-Hungarian institutions. At the same time, the peace treaty, failing to decide what was probably the most crucial question, that is the division of the wealth of the Austro-Hungarian Bank

among the successor states, left it to be arranged by the institution of liquidation commissioners. Negotiations started in August 1920 and it was only two years later that an agreement was reached. The compromise, in accordance with the power constellation of the day, favoured the victorious successor states and caused serious losses to the shareholders of the Bank.

The former Austro–Hungarian bank of issue, which might have played an important role in maintaining the economical relations among the successor states, fell victim to the efforts at national autonomy and thus was impossible to preserve after 1918.